

Oeverzwaluwwand Visvijver Reusel

PIETER WOUTERS

In het voorjaar van 2000 is aan de nieuwe visvijver van Reusel een oeverzwaluwwand annex vleermuiskelder gerealiseerd. Na hun verblijf in een zanddepot, kregen de Oeverzwaluwen hierdoor een meer permanente broedplaats toebedeeld.

Het is een mooi voorbeeld van moderne natuurontwikkeling geworden. Naast watervogelsoorten als Waterhoen, Meerkoet, Fuut en eenden biedt de visvijver nu ook onderdak aan een voor Kempische begrippen grote oeverzwaluwkolonie.

Maar naast de natuur komt hier ook de mens als gebruiker duidelijk aan zijn trekken. Benalve de vissers van Reusel weten ook veel andere Reuselnaren de visvijver te liggen om er even te gaan recreëren. Ouders met kinderen die de eendjes komen voeren. Maar ook veel mensen, met of zonder hond, die even lekker rond lopen om van het water te genieten en ook zeer zeker van de bedrijvigheid van de Oeverzwaluwen bij hun nieuwe nestplaats.

HET VOORTRAJECT

De eerste contacten met de gemeente Reusel dateren al van 1992. Tijdens de presentatie van een door Brabants Landschap opgestelde landschapsplan werd er tijdens het napraten gesproken over de aan te leggen visvijver. Peer Busink, die toen net bezig was met de oeverzwaluwwallen op Ekkersrijt te Eindhoven, opperde dat de nieuw aan te leggen visvijver een geschikte locatie zou zijn voor nog een oeverzwaluwwand. De toenmalige wethouder B. Flerackers vond het geen slecht plan en er werd afgesproken dat Peer een ontwerp-tekening zou maken. Wat ook gebeurde.

De visvijver werd gegraven maar er werd niets meer vernomen van de gemeente. De zandbergen die echter ontstonden nabij de visvijver werden al meteen in het eerste jaar, 1997, door Oeverzwaluwen

gebruikt als broedplaats. Om verstoring te voorkomen werd er door plaatselijke vogelaars, in 1998, aan de bel getrokken en de broedwand zou tot na het broedseizoen met rust gelaten worden.

Hierna heeft de gemeente met Vogelwerkgroep De Kempen contact gezocht om toch een oeverzwaluwwand te maken bij de nieuw gegraven visvijver. Na nader overleg met vooral Peer Busink, en na het traject van vergunningen te hebben doorlopen, kon er in het voorjaar van 2000 worden begonnen met de bouw van een oeverzwaluwwand met daarin verwerkt een vleermuiskelder.

Dankzij de ongekennde inzet van Jan van de Nieuwenhuizen kon de vleermuiskelder op tijd worden opgeleverd. Daarna zijn de prefab oeverzwaluwwandbetonelementen voor de vleermuiskelder geplaatst en is de achterkant opgevuld met zand. De zijanten werden netjes afgewerkt en er werd een sloot om het geheel aangelegd om ongewenst bezoek te voorkomen.

Dit alles was precies op tijd klaar om eind april de eerste Oeverzwaluwen te ontvangen. Binnen een week na de oplevering waren de eerste vogels al bezig met het uitkrabben van een nesthol.

SITUATIESCHETS

Het gebied

De visvijver is in 1996 gegraven aan de noordkant van Reusel in het gebied tussen Hulselsedijk en Lagemierdsedijk. De vijver wordt aan twee kanten, noord- en oostzijde, omsloten door agrarisch gebied. Aan de westzijde grenst hij aan een bosje en aan de zuidzijde loopt de nieuwe noord

oostelijke randweg van Reusel. Aan de overzijde van de randweg begint meteen de bebouwing van het dorp.

De oeverzwaluwwand

De 'wand' die aan de oostkant van de visvijver is aangebracht dient twee doelen: de voorkant is een broedwand voor Oeverzwaluwen en de er in verwerkte kelder dient als overwinteringsplaats voor vleermuizen.

De in het zandlichaam verwerkte kelder is zo'n 15 meter lang en opgetrokken uit een groot formaat gebakken straatklinkers. De opening is gesitueerd op het zuidwesten.

De oeverzwaluwwand is samengesteld uit 12 prefab betonelementen van 2 meter breed en 3.5 meter hoog. In elk element zitten 7 broedholen en twee hijsgaten. Dit geeft in totaal 84 broedgaten en 14 hijsgaten. De voorkant van de wand ligt naar het noordwesten gericht. Voor de wand bevindt zich een strandje van een paar meter breed. Om ongewenst bezoek te voorkomen is rondom het geheel een brede sloot aangelegd.

METHODE VAN WAARNEMEN

Eerst is er een tekening gemaakt van de wand met de hollen, zodat het makkelijker was om de bewoonde nesten in een overzicht op tekening bij te houden. Het veldwerk is dit jaar geheel door mijzelf uitgevoerd. Dit is gebeurd door een aantal malen vanaf het bankje voor de wand de bewegingen van de Oeverzwaluwen te volgen en op de plattegrond van de wand in te tekenen. (Zie tabel 1.)

Naast dat het aantal broedsels zo kon worden vastgesteld, is er ook nog het een en ander vastgelegd over het gedrag van de Oeverzwaluwen.

De criteria om tot het aantal bewoonde nesten te komen zijn gedeeltelijk overgenomen uit het boek vogelinventarisatie (Hustings *et al.* 1985). Hier worden twee tellingen aanbevolen in de meest geschikte tijd. Dit is tussen eind mei en eind juni. Het hoogste aantal bewoonde nesten kan dan worden aangehouden. Deze methode gaat op tijdens de eerste broedronde.

Maar tijdens de tweede broedsels moet men toch voorzichtiger te werk gaan. Er vliegen dan namelijk ook nog een heleboel jongen rond van het eerste broedsel, die zo af en toe ook nog wel eens een nesthol willen bezoeken. Men zou dan te snel kunnen denken dat een hol voor de tweede keer is bewoond.

Daarom heb ik voor de tweede ronde de volgende criteria aangehouden. Een broedsel telt mee als gezien is, dat een diep genoeg uitgegraven nestholte, minimaal twee maal werd bevlogen. Tussen deze twee keer moest minstens een periode van één week zitten. Of er moesten natuurlijk jongen in de nestopening gezien zijn.

RESULTATEN

De jaren 1997 t/m 1999

Reeds in 1997 waren er al Oeverzwaluwen aanwezig in een steile wand van het zanddepot aan de Hulselse Dijk. Er werden toen een drietal goede gaten gegraven waarvan er in 1 met zekerheid een broedsel heeft plaatsgevonden.

In de twee volgende jaren dat de

Tabel 1: Data van tellingen die zijn gebruikt bij het vaststellen van het aantal broedsels.

Data 1 ^e broedsel	Tijd	Data 2 ^e broedsel	Tijd
7-5-2000	20.00 - 21.15 u	30-7-2000	11.00 - 12.00 u
11-5-2000	niet genoteerd	7-8-2000	20.20 - 21.20 u
31-5-2000	14.40 - 14.52 u	13-8-2000	15.55 - 16.20 u
3-6-2000	14.45 - 15.30 u	13-8-2000	19.25 - 20.15 u
18-6-2000	11.00 - 11.15 u	14-8-2000	20.00 - 20.35 u
20-6-2000	13.30 - 14.45 u	21-8-2000	20.05 - 20.20 u

Oeverzwaluwen bij de visvijver broedden in het zanddepot zijn ze geteld door Jan Wouters.

Er is in die jaren geen verschil gemaakt in eerste en tweede broedsels. Hierdoor zal het totaal aantal vastgestelde broedsels te laag zijn uitgevallen. Er werden respectievelijk 12 en 35 broed-paren geteld.

Broedseizoen 2000

Op 11 april werd de eerste Oeverzwaluw gezien boven de visvijver. Er werd toen echter nog volop gebouwd aan de vleermuiskelder.

sels. Van de 111 broedsels zaten er 2 in de zogenaamde hijsgaten wat toch opmerkelijk genoemd mag worden. Niet alleen omdat deze gaten een stuk kleiner zijn dan de officiële maar ook omdat ze een stuk lager zitten. Oeverzwaluwen houden er namelijk van om in het bovenste segment van een wand hun hol te maken. De cijfers ondersteunen dit ook. Alleen in de tweede ronde is er niet een echt uitgesproken verschil. (zie tabel 2)

Jongen

Over het precieze aantal jongen wat is uitgevlogen, is niet veel te zeggen. Het

Tabel 2: Bezettingsgraad per rij prefab gaten (rij 1 is de bovenste) Gegevens van de eerste en tweede broedronde.

Rij	Aantal holen per rij	1 ^e ronde n=58		2 ^e ronde n =51	
		Aantal broedsels per rij	Bezettingsgraad per rij	Aantal broedsels per rij	Bezettingsgraad per rij
1	23 holen	17	74 %	14	61 %
2	37 holen	27	73 %	23	62 %
3	24 holen	14	58 %	14	58 %

Op 25 april werden er $\pm$ 35 exemplaren bij de wand geteld, die toen net ruim een week klaar was. Ze waren toen al een paar dagen aanwezig, volgens de aanwezige vissers en er waren zo'n 20 holen bewerkt. Op 28 april waren dit al 63 holen. Waarschijnlijk waren toen alle broedende Oeverzwaluwen al aanwezig. Op 4 mei werden er 's avonds 65-70 exemplaren geteld. De vogels waren toen al druk bezig met het verzamelen van strootjes voor in de nestkom, wat er op duidde dat al veel holen klaar waren. Dit was iets meer dan een week na het arriveren.

Hierna is de wand een aantal malen gericht bezocht. Er werd steeds op kaart bijgehouden hoeveel holen werden bevlogen. En in een later stadium zijn, waar dit mogelijk was, ook de jongen geteld.

Broedsels

Voor de eerste ronde konden 60 broedsels worden opgetekend en voor de tweede 51, dus een totaal van 111 broed-

lijkt zo makkelijk om bij vogels die in een hol broeden de jongen te tellen, maar niets is minder waar. Oorzaken die men hiervoor kan aanhalen zijn, het niet goed in een hol kunnen kijken b.v. bij de hijsgaten, de jongen zitten lang niet altijd tegelijk voor de ingang van het hol, en de wand moet dan nog regelmatig worden bezocht en ook precies in de juiste tijd.

Een mooi voorbeeld is het bezoek van 13 augustus. 's Middags zaten veel jongen voor in het hol te kijken, maar door omstandigheden kon ik maar even blijven. In ieder geval niet lang genoeg om elk hol even in de gaten te kunnen houden om te zien wat het maximale aantal jongen was. Toen ik 's avond terug kwam om dit wel te doen vlogen de meeste jongen al vrolijk rond.

In de eerste ronde zijn 70 jongen geteld in 39 holen. Wat neerkomt op gemiddeld minimaal 1.8 jong per broedsel. Voor de tweede ronde zijn dit 56 jongen in

35 holen. Wat neerkomt op 1.6 jong per broedsel.

Het totaal van 126 jongen is het absolute minimum. Men moet het aantal jongen eerder schatten op 160 tot 200.

Bezetting holen

Van de 84 prefab holen zijn er uiteindelijk 66 gebruikt (plus 2 hijsgaten). Hiervan zijn 43 holen tweemaal gebruikt. Voor de tweede ronde zijn 8 nieuwe holen in gebruik genomen. En 15 holen zijn maar éénmaal gebruikt.

De broedsels van de eerste ronde zaten voornamelijk aan de noordkant, element 1 t/m 6, van de wand. De tweede ronde was beter over het geheel verspreid maar ook nu waren de laatste drie elementen weer matig bezet.

Het slapen

Op 30 april werd de visvijver 's avonds bezocht om naar de voortgang van de Oeverzwaluwen te kijken. Het viel me op dat er opeens, zo rond 21.20 u, geen Oeverzwaluwen meer rondvlogen. Ik had ze niet allemaal in de al uitgegraven holen zien gaan. Dus waar waren ze dan naar toe?

Op 4 mei werd de wand weer 's avonds bezocht. Nu wilde ik wel eens weten waar de Oeverzwaluwen bleven. Er vlogen zo'n 65-70 exemplaren rond. De eerste vlogen om 21.00u hoog weg in westelijke richting. De laatste zag ik om 21.15 vertrekken weer in westelijke richting. Ze vlogen niet allemaal weg, want er werd gezien dat er ook zwaluwen in de holen vlogen en daar ook in bleven zitten.

Ook bij bezoeken die later in het broedseizoen plaats vonden gebeurde precies hetzelfde.

Waar ze uiteindelijk gingen slapen weet ik niet. Het is ondoenlijk om een groepje zwaluwen te volgen. Maar naar ik aanneem zullen ze wel ergens naar een slaapplek gevlogen zijn. Maar of die dichtbij in b.v. maïs lag of verder weg in een rietveld blijft gissen.

DISCUSSIE

De omgeving

We kunnen stellen dat deze wand een overweldigend eerste jaar achter de rug heeft. Maar liefst 78 % van de prefab gaten is bezet geweest. Zo'n goed begin zien we echter vaker bij nieuwe wanden. Waarna er de volgende jaren vaak toch een dip(je) optreedt. Mogelijk heeft dit te maken met de inrichting van die gebieden.

De Oeverzwaluw is een pioniersoort die erg gesteld is op openheid. Vaak worden de gebieden te besloten ingericht wat dan niet ten goede komt aan de Oeverzwaluwen. Daarom zou ik willen voorstellen dat het gebied direct rond de wand zo open mogelijk wordt ingericht.

Het is jammer dat het strandje voor de wand, wat in eerste instantie gemaakt was van gebroken puin, later is opgehoogd met zwarte grond. Nu kan de vegetatie voor de wand zich eigenlijk te goed ontwikkelen en op een kaal strand was een broedgeval van de Kleine Plevier niet uitgesloten. Ook de direct aan de bovenkant van de wand grenzende rand van het zandlichaam moet zo vegetatiearm mogelijk blijven. Dit jaar is namelijk één broedsel mislukt doordat een tak varkensgras vanaf de bovenkant voor een hol gegroeid was, waardoor de oudervogels op een gegeven moment niet meer naar binnen durfden of konden. Hier zou een rand gebroken puin mogelijk uitkomst bieden.

De randweg

De oeverzwaluwwand ligt dicht tegen de randweg om Reusel. Al bij de bouw waren er vogelaars die er op wezen, dat het verkeer op de randweg wel eens een gevaar voor jagende oudervogels zou kunnen gaan inhouden. Vooropgesteld moet worden dat dit alleen bij slecht weer het geval zou kunnen zijn. Alleen dan vliegen insecten laag en dus ook de zwaluwen. Ze zouden dan laag over de weg kunnen gaan jagen boven het asfalt. Dit blijft altijd iets warmer en dus aantrekkelijker voor insecten. Ook het oversteken van de weg

naar de grote sloot aan de overkant, wat ook een geliefd jachtterrein is, zou dan gevaar met zich mee kunnen brengen.

Gelukkig is deze angst niet terecht gebleken. Tijdens de broedperiode is het stuk rondweg wat langs de visvijver loopt een aantal malen per week afgezocht op overreden Oeverzwaluwen. Midden mei is er 1 overreden zwaluw, de enige, gevonden. Dit wil niet zeggen dat er niet meer vogels door het verkeer gedood zijn. Ze kunnen ook de berm in geslingerd zijn en daardoor niet gevonden. Of helemaal 'weg' gereden voor er weer gecontroleerd werd. Het is wel duidelijk dat het verkeer op de rondweg niet echt een gevaar betekent voor de Oeverzwaluwen. Maar het is wel belangrijk om dit te blijven volgen, zodat er op tijd ingegrepen kan worden, mocht dit nodig zijn.

Observatiepost

De Oeverzwaluwen waren niet echt schuw en leken zich niets aan te trekken van de wandelaars die over het pad achter de wand liepen. Ook mensen die op het bankje bij de wand zaten te genieten van de drukte rond de kolonie werden geheel genegeerd. Door de vissers die gebruik maakten van de visvijver werd er niet in de directe nabijheid van de wand gevestigd, voor zover waargenomen.

Maar mogelijk trokken de zwaluwen zich toch wel wat aan van de mensen die in de buurt van de wand kwamen. Dit was niet direct aan het gedrag van de vogels te merken, maar wel aan de bezetting van de wand. Het is misschien toch geen toeval dat, zeker in de eerste ronde, de vogels een duidelijke voorkeur toonden voor de noordelijke elementen. Die vormen het rustigste deel van de wand.

Verder is het opvallend dat de 3 elementen die het dichtst bij het wandelpad liggen gemeden werden. Maar mogelijk ligt dit ook aan het zand wat achter de wand is gebruikt. Misschien is het zand hier te 'hard' om door de zwaluwen te worden uitgegraven. Dit zal volgend jaar

moeten blijken als de hopen weer opgevuld zijn met nieuw zand.

Toch lijkt het er op dat de in eerste instantie geplande observatiepost kan vervallen. Het is zeer goed mogelijk het wel en wee van de kolonie te volgen vanaf het bankje wat op een 50-tal meter van de kolonie staat. Mogelijk dat het wandelpad wat direct langs de wand loopt iets meer naar buiten verlegd kan worden zodat ze het iets rustiger krijgen.

NAWOORD

Nu de wand is gerealiseerd, is het belangrijk dat deze ook goed onderhouden wordt. Vogelwerkgroep De Kempen zal hiervoor in samenwerking met IVN-afdeling Kempenland-West zorg dragen. De werkzaamheden zullen bestaan uit het opvullen van de uitgegraven broedpijpen en het verwijderen van de opschietende vegetatie. Mogelijk dat ook andere lichte werkzaamheden kunnen worden uitgevoerd. Deze zullen in het vroege voorjaar moeten plaatsvinden.

En het spreekt natuurlijk voor zich dat elk jaar het aantal broedende paren wordt geteld. De resultaten worden, zoals in de voorgaande jaren ook al steeds is gebeurd, doorgegeven aan SOVON Vogelonderzoek Nederland, zodat ze kunnen worden gebruikt voor het landelijke overzicht.

De Vleermuiskelder zal in de winter geïnspecteerd worden op vleermuizen door de vleermuiswerkgroep.

LITERATUUR

Harrison C. 1978. Elseviers broedvogel-atlas. Elsevier – Amsterdam/Brussel.

Hustings M.F.H., Kwak R.G.M., Opdam P.F.M., Reijnen M.J.S.M. 1985. Vogel-inventarisatie: Achtergronden, richtlijnen en verslaglegging. Pudoc, Wageningen.